

چکیده

وجود سختی ها و شرور در زندگی از اموری است که بدون تردید انسان ها در طول زندگی با آن مواجه می شوند. چرایی و علت یابی وجود این امور در نظام هستی با بحث های کلامی - فلسفی فراوانی پیوند یافته است و دانشمندان با رویکردهای مختلف درصدد پاسخگویی به این سوال برآمده اند.

در نگاه اجمالی به آیات قرآن، زندگی انسان از آغاز خلقتش با رنج و سختی همراه بوده است. با مراجعه به تاریخ پیامبران که نمونه انسان های کامل می باشند، زندگی آن ها را سرشار از ناملایمات می بینیم.

این پژوهش می کوشد به واکاوی مفهوم و فهم مبانی وجودشناختی و معرفت شناختی سختی ها بر اساس آموزه های قرآن بپردازد؛ افزون بر اینکه آموزه تکاملی در ارتباط با سختی ها ارائه و تأثیر تکاملی سختی ها در ابعاد مختلف انسان مورد اشاره قرار گیرد.

جمع آوری اطلاعات در این تحقیق به روش کتابخانه ای بوده است. با توجه به آیات قرآن، بین پندار غالب انسان ها در مورد شرّ و سختی در عالم واقع، با آنچه برای رشد بشر در راستای فطرتش واقعاً شرّ محسوب می شود تفاوت معرفتی وجود دارد. این خطای معرفتی زمینه ساز کنش های نامناسب در برابر سختی ها شده و فرصت های تکاملی زیادی را از انسان ضایع می کند. آیات قرآن با ارائه بینش صحیح در این ارتباط، به تصحیح چارچوب های غلط ذهنی افراد می پردازد و همچنین با بیان ضعف های ارتباطی انسان در برخورد با ناملایمات به بهبود کنش های ارتباطی انسان می پردازد.

در ضمن اینکه، رهنمودهای تکاملی قرآن در ارتباط با سختی ها ما را به این امر رهنمون می سازد که بهره گیری تکاملی در ارتباط با غالب سختی ها امری است بالقوه و با به کارگیری عوامل متعدد از جمله ایمان، عمل صالح، کسب معرفت در جهت توحیدی، بالفعل می شود.

با توجه به کارکردهای مترتب بر این عوامل در آیات قرآن و بررسی جهت گیری کارکردهای این عوامل در ارتباط با سختی ها، زمینه تحقق کمال در چهار حوزه ابعاد وجودی انسان اعم از ابعاد فطری، عقلی، عاطفی، اخلاقی فراهم می شود.

مقدمه

^۱. محصل سطح ۲، حوزه علمیه الزهرا(س) ششده

وجود سختی ها، رنج ها، کاستی ها و ناملایمات در زندگی از اموری است که بدون تردید انسان ها در طول زندگی با آن مواجه می شوند. افراد در رویارویی با این امور، واکنش های متفاوتی نشان می دهند. ابعاد مختلف این موضوع با جهان بینی (توحید، شرک، عدل الهی، معاد و...) و بحث های کلامی — فلسفی فراوانی پیوند یافته است. دانشمندان با رویکردهای مختلف در صدد پاسخگویی به این سوال بر آمده اند .

در نگاه اجمالی به آیات قرآن، زندگی انسان از آغاز خلقتش با رنج و سختی همراه بوده است. (ولقد خلقنا الانسان فی کبد) و با مراجعه به تاریخ پیامبران که نمونه انسان های کامل می باشند، زندگی آن ها را سرشار از ناملایمات و رنج ها می بینیم. دلیل وجود این سختی ها در زندگی بشر، تفاوت و تمایز کمی و کیفی سختی های موجود در زندگی افراد مختلف و همچنین عکس العمل و اختلاف برخورد انسان ها در مواجهه با این سختی ها و غیره، از جمله مهم ترین موضوعات اساسی در این ارتباط است که همواره ذهن بشر را به خود معطوف کرده است .

در این پژوهش، مفاهیم مرتبط با سختی در آیات قرآن به صورت عام مورد توجه واقع می شود. (آنچه ناخوشایند فطرت، روح، روان و همچنین جسم انسان است به عنوان سختی و ناملایمات برای وجود انسان در نظر گرفته شده؛ مانند انواع مصایب، بلاها، امراض، بیماری ها، فقر، ذلت و خواری، جنگ و بی مهری بین انسان ها، دور شدن از هدایت الهی و قرار گرفتن در مسیر گمراهی، مهر بر قلب خوردن و...) و جهان بینی قرآن در بعد تربیتی سختی، با توجه به بینش ها، انگیزه ها و کنش هایی که در آیات مختلف ارائه می شود مورد بررسی قرار می گیرد . فهم و بکار گیری عوامل مهم تربیتی، در برخورد و مواجهه با سختی ها و ناملایمات از طرفی بینش های غلط انسان در این ارتباط را تصحیح می کند و از طرف دیگر کنش های تربیت بخش و تکاملی در این ارتباط را به افراد بشر می آموزد .

هدف این پژوهش واکاوی یکی از مفاهیم قرآنی در جهت معرفت بیشتر نسبت به قرآن کریم و کاربرست آن در زندگی است. در این تحقیق ضمن تعمیق فهم مبانی وجود شناختی و معرفت شناختی سختی ها، آموزه تکاملی جهت برخورد با دشواری های زندگی ارائه می شود . مساله ضرور و سختی ها از موضوعاتی است که از قدیم مورد بحث بوده است. بخش قابل توجهی از متون ادیان قدیمی مانند، آیین زرتشت، هندو، بودا و... با توجه به جهان بینی خود به تبیین این مسأله پرداخته اند.

کتاب عدل الهی، آقای مطهری کتابی مستدل و مشروح است که پیرامون این موضوع نگارش یافته ولی دغدغه اصلی اش نشان دادن عدم تنافی ضرور با صفات الهی می باشد و به طور محدود و نظری بعد تربیتی سختی را مورد اشاره قرار داده است .

روش جمع آوری اطلاعات در این تحقیق به روش کتابخانه ای بوده و از برخی سایت های علمی مرتبط با حوزه معارف و دانش های قرآنی، نیز بهره گرفته شده است.

(۱) سختی

در قرآن واژه های متعددی در معنا و مفهوم سختی و معانی مرتبط با آن استعمال شده است که برخی از این واژه ها منحصر در این معنا می باشند و برخی دیگر یکی از وجوه معنایی آن بیانگر مفهوم سختی است. اولویت طرح و بررسی واژه ها در این بخش، بر اساس ارتباط مستقیم واژه مربوطه با مفهوم سختی و مفاهیم مرتبط با آن است.

واژه های: عسر، کبد، بأس، غم

■ عسر

واژه «عسر» بر صعوبت و سختی دلالت می کند و نقطه مقابل یسر (آسانی، گشایش، فراخی) است. علامه طبرسی نیز این واژه را ذیل آیه: «فان مع العسر یسرا إن مع العسر یسرا» سختی و مشقت معنا می کند. (طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۶۰)، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، جلد ۲۷، ۱۵۳) عُسْرَة: راغب، در مفردات و جوهری، در صحاح می نویسند: این واژه به معنای سختی تنگ دلی از نداشتن مال است. ولی علامه طبرسی این واژه را مطلق دشواری و صعوبت امر، معنا می کند. (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ۵۶۷)

■ کبد

واژه های «الکِبْدُ و الکِبَد» مفرد «الاکباد» است و به معنای سختی و مشقت در چیزی می باشد و نیز راغب در مفردات می نویسد: کبد (بر وزن کتف) جگر و (بر وزن فرس) درد جگر است و همچنین «کباد» به معنی درد جگر است. (راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۲۱۴)، المفردات فی غریب القرآن) علامه طبرسی در معنای این واژه ذیل آیه ۴ بلد می نویسد: کبد بر وزن (فرس)، در اصل به معنای شدت و سختی امر است و بدین جهت است که خون را هرگاه غلیظ، سخت و بسته شود تکبد اللین گویند و شیر را هنگامی که غلیظ شود تکبد اللین می گویند. (طبرسی، ۱۳۶، ج ۲۷؛ ۹۲) علامه طباطبایی در تفسیر المیزان می نویسد: واژه کبد، به معنای رنج و خستگی است. (طباطبایی، محمد حسین (۱۳۶۰)، تفسیر المیزان ج ۲۰: ۴۸۸)

■ بَأْس

«بأس» در لغت به معنای سختی و امور ناپسند است و «بؤس» و «بأساء» نیز در همین معنا به کار رفته است. (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ۱۵۴) و همچنین به معنای عذاب، خوف، قدرت و سختی جنگ نیز می باشد (جوهری، ۱۴۱۹ ج ۴: ۹۰۷)

بأساء: نیز به معنای سختی و سختی جنگ معنا شده و مربوط به سختی های شدید است. (راغب اصفهانی، همان، جوهری ۱۴۱۹، ج ۲: ۷۲۰)

■ غَم

ابن فارس در معنی این واژه می نویسد: اصل غم به معنی پوشاندن است و حزن و اندوه را از آن جهت غم گویند که سرور و حلم را پوشانده و مستور میکند. و راغب نیز در این ارتباط می نویسد: غم پوشاندن چیزی است و واژه غمام به معنای ابرها از همین معنا گرفته شده است. (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ۶۱۴)

(۲) تکامل

تکامل. [تَ مُّ] (ع مص) تمام شدن. (زوزنی) (منتهی الارب) (آندراج) (ناظم الاطباء). ||
تکامل اللغة؛ در اصطلاح آن باشد که حروف تشکیل دهنده آن قلب مکانی یابد تا افاده معنی جدید کند و آنرا اکتهاال لغت نیز گویند مانند کلمه «مدح» که کلمات زیر با قلب حروف آن از آن مشتق شود: مدحه ، تمدحه ، و امتدحه والمدح ، و المديح ، و الامدوحة و الممدح. و پس از آن یکبار قلب روی دهد و بصورت «حمد» درآید که معنی تازه ای افاده کند و مشتقاتی بصورت زیر از آن گرفته شود. (لغت نامه دهخدا)

دنیا سرای درد و رنج است از آن رو که آن را با بلا در پیچیده اند دنیا گذر گاهی است که آن را در مسیر آتشفشان و صخره های لرزان کشیده اند هیچ کس از مومن و مشرک بی بلا و دشواری از این گذرگاه نخواهد گذشت درد و شداید برای مشرک ادب است و برای مومن امتحان است شاید دنیا برای انبیا درجه و برای اولیا کرامت است. سختی ها و شداید را از دنیا نمی توان جدا کرد دنیا بدون بلا نمی تواند باشد اما نوع بهره برداری از آن را می توان انتخاب کرد. از طرف دیگر دنیا زینتکده است و شیطان در آن مجاز به تزیین کردن است و می تواند زشت را زیبا و زیبا را زشت و اسان را سخت جلوه دهد این نگاه که دنیا جایگاه سختی و درد است انسان را برای پذیرش سختی ها و شداید آماده و قدرت رویارویی بامشکل رابرای او میسر می گرداند.

جایگاه سختی ها و شداید در زندگی

شداید و مصایب طبیعی، نه زاده بی خردی انسان، بلکه به مثابه ضربات سختی است که بر پیکر استعدادهای نهفته فروود می آید و آن ها را آشکار می کند و در نتیجه روح اختراع و اکتشاف پدیدار می شود و به رشد و تکامل می رسد.

الإمام الصادق عليه السلام - فيما أوحى الله تعالى إلى موسى عليه السلام - : ما خَلَقْتُ خُلُقاً أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ عَبْدِي الْمُؤْمِنِ، فَإِنَّمَا أُبْتَلِيهِ لِمَا هُوَ خَيْرٌ لَهُ، وَأُعَافِيهِ لِمَا هُوَ خَيْرٌ لَهُ، وَأُزَوِّي عَنْهُ لِمَا هُوَ خَيْرٌ لَهُ، وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا يَصْلُحُ عَلَيْهِ عَبْدِي، فَلْيَصْبِرْ عَلَى بَلَائِي، وَلْيَشْكُرْ نِعْمَائِي، وَلْيَرْضَ بِقَضَائِي، أَكْتُبُهُ فِي الصِّدِّيقِينَ عِنْدِي.

(میزان الحکمه محمد محمدی ری شهری ذیل عنوان ابتلا)

امام صادق علیه السلام - از و حی های خدا به موسی علیه السلام - : آفریده ای نیافریده ام که نزد من محبوبتر از بنده مؤمنم باشد. او را مبتلا میسازم چون برایش بهتر است ؛ به او عافیت میبخشم چون برایش بهتر است، از او میگیرم و محرومش میسازم چون برایش بهتر است. من بهتر میدانم که چه چیز بنده مرا اصلاح میکند ؛ پس باید که بر بلای من صبور باشد و از نعمتهایم سپاسگزار و از حکم و قضای من خشنود تا او را در شمار بندگان صدیق خود نویسم.

خداوند متعال برای تربیت و پرورش جان انسانها دو برنامه تشریحی و تکوینی دارد و در هر دو برنامه، شدائد و سختی ها را گنجانده است. در برنامه تشریحی عبادات را فرض کرده و در برنامه تکوینی مصائب را در سر راه بشر قرار داده است. از این رو است که وقتی خدا نسبت به بنده ای از بندگان لطف مخصوصی دارد، او را گرفتار سختی ها می کند و این همان سنت ابتلاست. “ان الله لیتعهد عبده بانواع البلاء كما يتعهد اهل البيت سيدهم بطرف الطعام” همانا خدای تعالی بنده مومن خود را به انواع بلا یادآوری می کند و مورد نوازش قرار می دهد چنانچه بزرگ خانوار با غذاهای تازه و متنوع اهل خانه را مورد نوازش قرار می دهد. (بحار الانوار - ج ۶۷ - ص ۲۴۱، ۲۴۰)

در روایتی از امام علی(ع) می خوانیم: (أَلْبَاءُ لِلظَّالِمِ أَدَبٌ وَلِلْمُؤْمِنِ إِمْتِحَانٌ وَلِلْأَوْلِيَاءِ دَرَجَةٌ؛ سختی ها برای افراد ظالم وسیله هشدار و زنگ بیدارباش و برای مؤمنان آزمایش و وسیله رشد و برای مردان وارسته و اولیای خدا وسیله کسب درجه است.) (بحارالانوار، ج ۸۱، ص ۱۰۸)

اگر سختی ها مغفور و بد بودند، هیچ گاه خداوند محبوب ترین کسان خود، یعنی انبیا و ائمه اطهار را به آن ها مبتلا نمی کرد. امام علی(ع) در خطبه ۹۴ نهج البلاغه تمامی دشواری های زندگی را آزمایش الهی می داند و دنیا را محل آزمایش و حوادث آن را جنبه آزمایش معرفی می کند که موجبات ترقی و کمال انسان را فراهم می نماید.

از نکات قابل توجه در سیره آن امام این است که همواره هم خودشان، خدا را در مقابل وجود سختی ها شکر می کردند و هم به دیگران این فرهنگ ارزش مند اسلامی را می آموختند.

● فراز و نشیب ها به جهان، روح می دهد

اگر کسی در تمام عمر هیچ وقت بیمار نمی شد، ارزش تندرستی را نمی فهمید. وقتی که بعد از یک دوره تب داغ و سوزان و سردرد شدید و بی خوابی جان کاه، بهبودی باز می گردد، چنان طعم تندرستی در ذائقه جان انسان شیرین می شود که هر زمان به یاد آن دوره درد و رنج می افتد، می داند سلامتی و تندرستی چه گوهر پر ارزشی است.

اگر آرامش زندگی هرگز دستخوش طوفان ها نمی شد، اصلاً آرامش مفهومی نداشت و ارزشی نمی یافت. اصولاً زندگی یک نواخت - حتی مرفه ترین زندگی ها - خسته کننده، بی روح و مرگ بار است. بسیاری کسانی که با وجود یک زندگی مرفه و خالی از هرگونه ناآرامی و ناراحتی، آن چنان به ستوه آمده اند که دست به خودکشی زده اند، یا دائماً از زندگی خود شکوه داشته اند. مواجهه با شداید، مربی و مکمل و صیقل ده و جلابخش و کیمیا اثر است. دانشمندان گفته اند: بزرگ ترین دشمنی هایی که درباره اطفال و کودکان می شود، همان است که پدران و مادران ناآگاه از اصول تربیتی به عنوان محبت و مهربانی برای فرزندانشان انجام می دهند؛ یعنی نوازش های بی حساب، مانع شدن از برخورد با سختی، نازپرورده کردن آن ها و... این ها است که طفل را بیچاره و ناتوان بار می آور.

ژان ژاک روسو در کتاب امیل می گوید: (اگر جسم، زیاد در آسایش باشد، روح فاسد می شود. کسی که درد و رنج را نشناسد، نه لذت شفقت را می شناسد و نه طراوت ترحم را، چنین کسی قلبش از هیچ چیز متأثر نخواهد شد و بدین سبب قابل معاشرت نبوده، مانند دیوی خواهد بود در میان آدمیان.) (مرتضی مطهری، بیست گفتار، ص ۱۸۳)

(تُرِيدُونَ إِدْرَاكَ الْمَعَالِي رَخِيصَةً / وَلَا بَدَأَ دُونَ الشَّهَدِ مِنْ إِبْرِ النَّحْلِ؛ شما رسیدن به مقام های بلند را ارزان می خواهید، در حالی که کنار شهد، چاره ای جز نیش های زنبور عسل نیست)

● سازندگی شداید در رشد و تکامل انسان

خداوند همواره بندگان خود را به انواع شداید مواجه می کند و اقسام کوشش ها و مجاهدت ها را جلوی پای آن ها می گذارد؛ تکالیفی گوناگون برخلاف طبع آسایش طلب آن ها برای آنان مقرر می دارد تا غرور و تکبر از

دلشان بیرون رود، نفوسشان به عبودیت خدا عادت کند و این وسیله ای است برای این که درهای فضل و رحمت و عنایت پروردگار به روی آن ها گشوده شود.

(لَا يُبَلِّغُ السَّوَالُ إِلَّا بَعْدَ مُؤَلِّمِهِ؛ وَلَا يَتِمُّ الْمُئْنَى إِلَّا لِمَنْ صَبَرَ؛ حاجت و نیاز آدمی برآورده نمی شود، مگر پس از تحمل سختی و درد و آرزو برآورده نمی شود مگر برای کسی که صبر کرده است.)

امیرمؤمنان علی(ع) در نامه خود به عثمان بن حنیف، فرماندار خویش در بصره، این قانون را گوشزد می کند که در ناز و نعمت زیستن و از سختی ها دوری گزیدن، موجب ضعف و ناتوانی می شود و برعکس، زندگی کردن در شرایط دشوار و ناهموار، آدمی را نیرومند و چابک و جوهر هستی او را آب دیده و توانا می کند. آن گاه می فرماید: درختان بیابانی که از مراقبت و رسیدگی مرتب باغبان محروم اند، چوب محکم تر و دوام بیشتری دارند، برعکس، درختان باغستان ها که دائماً مراقبت شده اند پوست های نازک تر دارند و بی دوام ترند. (نهج البلاغه، نامه ۴۵)

خداوند برای تربیت و پرورش جان انسان ها دو برنامه تشریعی و تکوینی دارد و در هر برنامه، شاید و سختی ها را گنجانده است. در برنامه تشریعی، عبادات را فرض کرده و در برنامه تکوینی، مصایب را بر سر راه بشر قرار داده است. گرسنگی، ترس، تلفات مالی و جانی، شدایدی است که در تکوین پدید آورده شده تا موجب تکمیل نفوس و پرورش استعدادهای عالی انسانی شود. سختی و گرفتاری، هم تربیت کننده فرد و هم بیدارکننده ملت ها است. در روایات اسلامی می خوانیم که خداوند بندگان شایسته اش را بیشتر دچار ناگواری ها می کند: امام صادق(ع) می فرماید: (إِنَّ أَشَدَّ النَّاسِ بَلَاءً الْأَنْبِيَاءُ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الْأَمْثَلُ فَلَا مِثْلَ؛ سخت ترین ناگواری ها نصیب پیامبران می شود و سپس هواداران و کسانی که بیشتر ارتباط مکتبی با انبیا دارند.) (بحارالانوار، همان، ص ۱۹۵)

در حدیثی می خوانیم که خداوند بندگان با ایمان خود را به وسیله سختی ها و بلاها می پروراند، همان گونه که مادر فرزند خود را با شیر پرورش می دهد. قرآن با صراحت می فرماید: سختی ها برای تضرع و زنگ زدایی قلب است: (وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَى أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَآخَذْنَاهُمْ بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ.) (انعام) (۶) آیه ۴۲)

● در نهادِ بلاها خیر است

در شکم گرفتاری ها و مصیبت ها، نیک بختی ها و سعادت ها نهفته است. قرآن در این زمینه می فرماید: (فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا؛ پس حتماً با سختی آسانی است، (آری) حتماً با سختی آسانی است.) (انشراح) (۹۴) آیه ۶۵)

این خصوصیت مربوط به موجودات زنده بالاحص انسان است که سختی ها و گرفتاری ها، مقدمه کمال ها و پیش رفت های او است. به قول شاعر عرب: (إِنْ كُنْتَ تَطْلُبُ عِزًّا فَادَّرِعْ تَعَبًا؛ أَوْ فَارِضَ بِالذَّلِّ وَاخْتَرِ رَاحَةَ الْبَدَنِ؛ اگر عزت و بزرگی طالبی، پس ذره ای از رنج و خستگی بپوش، یا به ذلت و خواری راضی باش و تن پروری را انتخاب کن)

علامه اقبال لاهوری می گوید:

گر کسی شب ها خورد دود چراغ
گیرد از علم و فن و حکمت، سراغ

نکته دیگری که نباید آن را فراموش کرد، امیدواری در سختی هاست. ناامیدی و یأس هیچ گاه نباید بشر را تحت تأثیر خود قرار دهد. حضرت علی(ع) می فرماید: (عِنْدَ تَنَاهِي الشَّدَةِ تَكُونُ الْفُرْجَةُ وَ عِنْدَ تَضَاقِقِ حَلْقِ الْبَلَاءِ يَكُونُ الرَّخَاءُ؛ چون سختی ها به نهایت رسد گشایش پدید آید و آن هنگام که حلقه های بلا تنگ گردد آسایش فرا رسد.) (نهج البلاغه، حکمت ۳۵۱)

اعتقاد به قضا و قدر الهی سبب می شود که انسان در خوشی ها و شادی های زندگی سرمست نشده و به موفقیت ها و کامیابی ها مغرور نشود. قرآن در این مورد می گوید: (لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ؛ تا بر آن چه از دست شما می رود دلتنگ نشوید و به آن چه به شما رسد دل شاد (مغرور) نگردید و خداوند دوست دار هیچ متکبر خودستایی نیست.) (حدید(۵۷) آیه ۲۳)

یکی از ثمرات بلاها و شداید، به ارمغان آوردن تواضع و فروتنی برای انسان ها است. در حدیثی می خوانیم که اگر فقر و مرض و مرگ نبود، هیچ نیرویی سر انسان را خم نمی کرد و هم چنان به گردن کشی خود مغرور بود. (توحید صدوق، ص ۴۰۲)

یکی از دانشمندان اسلامی که به استقامت و پشتکار معروف است، می گوید: من درس استقامت از حشره ای به نام (جعران) فرا گرفتم. داستان این گونه است: روزی در مسجد جامع دمشق، در کنار ستون صافی نشسته بودم، حشره جعران را دیدم که می خواست از روی سنگی صاف بالا رود و بالای ستون در کنار چراغ بنشیند. من از ابتدای شب تا نزدیکی های صبح در کنار این ستون نشسته بودم و شاهد تلاش و پافشاری شگفت آور این حشره کوچک بودم که چگونه سعی می کرد از ستون بالا برود. این حشره هفت صد بار از روی زمین تا میانه ستون بالا رفت ولی هربار در بین راه شکست خورده و بر روی زمین می افتاد. از تصمیم و اراده این حشره، فوق العاده در تعجب فرو ماندم. برخاستم، وضو گرفته و نماز گزاردم. وقتی به آن حشره نگاه کردم، دیدم سرانجام به خواسته خود رسیده و در کنار آن چراغ نشسته است. (مرتضی نظری، عوامل موفقیت در تحصیل، انتشارات مدرسه، ص ۱۰۶) (گفته: در مورد تأثیر آلام و شداید در روحيات انسان می گوید: آلام و شداید، هوش انسان را تیزتر می کند. طوفان های حوادث، روحيات انسان را تقویت می نماید.) (جعفر سبحانی، رمز پیروزی مردان بزرگ ص ۱۵۵)

افراد قوی و نیرومند کسانی هستند که در گهواره رنج پرورش یافته اند. آن ها می توانند در برابر طوفان های مصایب مقاومت کنند. ولی کسانی که در مهد عزت و نعمت، پرورش یافته اند با یک نسیم سرد پژمرده و با یک باد شدید از جای کنده می شوند.

انسان در پرتو مصایب، قوای دماغی خود را به کار می اندازد و نقشه ابتکار را به دست می گیرد و در حقیقت، مشکلات گوناگون مشوق و محرکی برای چاره جویی است و تشویق و تحریک نردبان ترقی می باشد. سیل همیشه در سرزمین های نرم اثر می کند و در دل آن جای می گیرد، ولی در سرزمین های سخت و سنگلاخ اثر شومی از خود نمی گذارد. سیل حوادث روزگار نیز درباره افراد خشن و سخت و قوی، بی اثر است، ولی افراد ناتوان را از پای درمی آورد.

نتیجه گیری

وجود سختی ها، رنج ها، کاستی ها و ناملایمات در زندگی از اموری است که بدون تردید انسان ها در طول زندگی با آن مواجه میشوند. در نگاه اجمالی به آیات قرآن، زندگی انسان از آغاز خلقتش با رنج و سختی همراه بوده است. مواجهه با شدايد، مری و مکمل و صیقل ده و جلابخش و کیمیا اثر است. خداوند همواره بندگان خود را به انواع شدايد مواجه می کند و اقسام کوشش ها و مجاهدت ها را جلوی پای آن ها می گذارد تا غرور و تکبر از دلشان بیرون رود و نفوسشان به عبودیت خدا عادت کند. نکته ای که نباید آن را فراموش کرد، امیدواری در سختی هاست. ناامیدی و یأس هیچ گاه نباید بشر را تحت تاثیر خود قرار دهد. اعتقاد به قضا و قدر الهی سبب میشود که انسان در خوشی ها سرمست نشده و به موفقیت ها و کامیابی ها مغرور نشود. یکی از ثمرات بلاها و شدايد، به ارمغان آوردن تواضع و فروتنی برای انسان هاست. آلام و شدايد، هوش انسان را تیزتر می کند و طوفان های حوادث، روحیات انسان را تقویت می نماید. افراد قوی و نیرومند کسانی هستند که در گهواره رنج، پرورش یافته اند. یکی از اهداف خلقت انسان رشد و تکامل اوست، لازمه رشد و تکامل، شکوفاشدن استعداد های درونی انسان است. هر مشکل و سختی که در زندگی فردی یا جمعی رخ می دهد مقدمه و زمینه رشد و تکامل انسان است و اگر انسان رشد نکند از زندگی لذت نخواهد برد. باغلبه بر هر مشکل و سختی یک درجه بر رشد و تکامل انسان افزوده می شود. لذتی که انسان در اثر غلبه بر مشکلات بدست می آورد قابل توصیف نیست. بنابراین هدف خداوند در درجه اول آن است که روح اطاعت از خدا، در انسان زنده شود. دانشمندان و عالمان اخلاق و تربیت، سختی ها و مشکلات طبیعی را سبب تکامل و پویایی انسان می دانند و بر این باورند که شدايد همانند تعلیمات آسمانی انسان را به سوی کمال رهنمون می کند.

در سختی ها و گرفتاری ها روحیه خداپرستی و تقرب به خدا در وجود انسان تقویت می شود و به فضل او امیدوار تر می گردد و از غیر خدا دست می کشد و فقط دست به سوی منبع فیض دراز میکند. خداوند متعال مصایب و مشکلات را وسیله تکامل انسان قرار داده است. سختی ها و بلاها زمینه های آزمایش الهی هستند که انسان در آن ها همانند آهن در آتش، آب دیده و مقاوم می شود.

- (۱) قرآن کریم.
- (۲) طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۶۰)، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، جلد ۲۷، ۱۵۳.
- (۳) راغب اصفهانی، جوهری ۱۴۱۹، ج ۲: ۷۲۰.
- (۴) جوهری، ۱۴۱۹، ج ۴: ۹۰۷.
- (۵) راغب اصفهانی، همان، جوهری ۱۴۱۹، ج ۲: ۷۲۰.
- (۶) بیست گفتار، شهید مطهری.
- (۷) عدل الهی، شهید مطهری.
- (۸) منشور جاوید قرآن، استاد جعفر سبحانی.
- (۹) رمز پیروزی مردان بزرگ، استاد جعفر سبحانی.
- (۱۰) اخلاق، محمدتقی فلسفی.
- (۱۱) راه تکامل، ج (۱-۲)، استاد احمد امین.
- (۱۲) رسالت اخلاق در تکامل انسان، سید مجتبی موسوی لاری.
- (۱۳) بحارالانوار، ج ۸۱، ص ۱۰۸.
- (۱۴) مرتضی مطهری، بیست گفتار، ص ۱۸۳.
- (۱۵) نهج البلاغه، نامه ۴۵.
- (۱۶) بحارالانوار، همان، ص ۱۹۵.
- (۱۷) انعام (۶) آیه ۴۲.
- (۱۸) انشراح (۹۴) آیه ۵ و ۶.
- (۱۹) نهج البلاغه، حکم ۳۵۱.
- (۲۰) حدید (۵۷) آیه ۲۳.
- (۲۱) توحید صدوق، ص ۴۰۲.
- (۲۲) مرتضی نظری، عوامل موفقیت در تحصیل، انتشارات مدرسه، ص ۱۰۶.
- (۲۳) جعفر سبحانی، رمز پیروزی مردان بزرگ، انتشارات نسل جوان، ص ۱۵۵.